

SYMBOLAE EUROPÆAE

POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA

SYMBOLAE EUROPÆAE

STUDIA HUMANISTYCZNE
POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ

nr 9 (1:2016)

KOSZALIN 2016

ISSN 1896-8945

Rada Naukowa

Andrzej Chodubski (Gdańsk), Peter Garbe (Greifswald), Klaus Hammer (Berlin),
Marek Jabłonowski (Warszawa), Jacek Knopek (Toruń), Honorata Korpikiewicz
(Poznań), Zdzisław Kroplewski (Szczecin), Iwona Alechowicz-Skrzypek (Opole),
Wiesław Wysocki (Warszawa), Diana Etco (Kiszyniów), Natalia Danilkina
(Kaliningrad), Przemysław Żukiewicz (Wrocław).

Redaktor naczelny

Bolesław Andrzejewski

Zespół redakcyjny nr 9

Małgorzata Sikora-Gaca

Urszula Kosowska

Zbigniew Danielewicz

Izabela Dixon

Redaktor statystyczny

Urszula Kosowska

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej

Zbigniew Danielewicz

Projekt okładki

Agnieszka Bil

Skład, łamanie

Karolina Ziobro

© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2016

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raclawicka 15-17

Koszalin 2016, wyd. I, ark. wyd. 15,96, format B-5, nakład 100 egz.

Druk

Spis treści

HISTORIA I POLITYKA

PAUL McNAMARA

„A Tragedy of European Concern” – The conflict between Sean Lester, High Commissioner of the League of Nations and Danzig’s Nazi Senate, 1934-1937 7

KAROL OSSOWSKI

Dlaczego na przełomie XIII i XIV wieku doszło do upadku jarmarków szampańskich? 19

ZBIGNIEW POPLAWSKI

Plany polskiej interwencji militarnej w Gdańsku przed wybuchem drugiej wojny światowej 37

BEZPIECZEŃSTWO

MARCIN ADAMCZYK

W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego: historia stosunków chińsko-amerykańskich do 2010 roku 47

PAWEŁ POKRZYWIŃSKI

Brygada Golani – izraelska „brygada numer 1” 61

CATALIN GHITA

Labour as Fear of Gratuity: A Cultural Reading of the Hidden Side of Employment Security 79

UNIA EUROPEJSKA I PRAWO

MARCIN KLEINOWSKI

Potencjalny wpływ nowych rozporządzeń odnoszących się do funduszy strukturalnych na realizację projektów współfinansowanych z EFS 89

TOMASZ HOFFMANN

Rola i zadania nowego instytucjonalizmu w badaniach nad integracją europejską 105

PROBLEMATYKA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA

MARIUSZ SURMA

Funkcjonowanie gospodarki morskiej na terenie regionu koszalińskiego. Zarys problemu 129

KRYSTYNA ŚWIDZIŃSKA

Kwestie ekologiczne a budowa farm wiatrowych 147

MARIUSZ MAZIARZ*Ethical requirements in the light of the constructivist methodology* 161**URSZULA KOSOWSKA***Ewolucja polityki społecznej a jej definicje* 177**FILOZOFIA, IDEE I RELIGIE****NADIA KINDRACHUK***The Ukrainian Greek Catholic Church as a consolidating factor in the struggle for the Ukrainian national-religious rights: 60-70-ies of the XXth century* .. 195**ROBERT KOLASA***Relacje między władzą a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956-1972* 205**ZBIGNIEW DANIELEWICZ***Elusiveness of safety in the Age of Anxiety. Is it worth pursuing?* 225**MARIANNA RESSEL***Wybrane aspekty życia religijnego żydowskiego Krakowa w latach 1900-1939* 235**ARTYKUŁY RECENZYJNE I RECENZJE****WALDEMAR HANDKE***A więc wojna ... Wokół pracy Zygmunta Boradyna „Niemen rzeka niezgody. Polsko-sowiecka wojna partyzancka na Nowogródczyźnie 1943-1944”* 247**PAWEŁ PRZYBYTEK***Analiza filmu Gilda z punktu widzenia teorii feministycznej* 259**BARBARA SZYMCZAK-MACIEJCZYK***Jaka (naprawdę) jest starość? – recenzja książki „Obraz starości w prozie Marii Kuncewiczowej” Ilony Gołębiewskiej* 271

Ewolucja polityki społecznej a jej definicje

Wprowadzenie

Niejednoznaczność pojęcia „polityka społeczna” (o której świadczy choćby wielość jego definicji) wynika między innymi z dwóch zasadniczych kontekstów, w jakich się go powszechnie używa.

Pierwszy z nich to praktyka działania, czyli zbiór określonych, politycznych decyzji podejmowanych przez organy administracji rządowej i samorządowej regulujące szeroko rozumianą sferę życia społecznego². To te wszystkie działania, które określane są mianem „uprawienia polityki społecznej”. Drugi z kontekstów to obszar rozważań teoretycznych, który, czerpiąc swoje źródło z pragmatyki działań, tworzy charakterystyczną dla pojęcia „polityka społeczna” mapę znaczeń, zbiorów idei i wartości opisujących jego istotę.

Pierwotność praktyki w stosunku do teorii polityki społecznej determinuje zmienność jej definicji, która odpowiada rozszerzającym się funkcjom państwa, wzrostowi oczekiwań, potrzeb i wymagań, jakie społeczeństwa, na przestrzeni swojego rozwoju, formułowały w stosunku do rządzących nimi władz. Tym zmianom sprostać musi język nauki wprowadzając do teorii polityki społecznej nowe zagadnienia, obszary i metody badawcze.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd najważniejszych definicji polityki społecznej, jakie zdaniem Autorki pojawiły się w literaturze przedmiotu. Zastosowano tu metodę badania dokumentów i technikę analizy zgromadzonych materiałów źródłowych. Główna hipoteza zakłada, że definicja polityki społecznej, a także jej rozumienie ulega ciągłej ewolucji, podobnie jak zmieniająca się na przestrzeni wieków i lat rzeczywistość społeczna.

Niniejsze opracowanie z uwagi na swój propedeutyczny charakter stanowi wprowadzenie do badań nad pojęciem polityki społecznej. Szczególną warto-

¹ mgr Urszula Kosowska – Politechnika Koszalińska.

² Definicje polityki społecznej, w których podkreślony jest jej wymiar praktyczny zaproponowane zostały m.in. przez J. Auleytnera i K. Głąbicką [w:] *Polityka społeczna pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością*, Warszawa 2000; A. Kurzynowskiego [w:] *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Kurzynowski (red.), Warszawa 2000; K. Secomskiego [w:] *Polityka społeczno-gospodarcza*, Warszawa 1978.

ścią opracowania jest fakt, iż może on służyć jako materiał źródłowy do celów dydaktycznych.

Polityka społeczna jako ochrona klas pracujących

Za początek nowoczesnej polityki społecznej rozumianej jako działalność instytucji państwowych w sferze socjalnej powszechnie uznaje się moment wprowadzenia obowiązkowych ubezpieczeń społecznych przez kanclerza Niemiec Otto von Bismarcka w latach osiemdziesiątych XIX wieku³. Były to ubezpieczenia na wypadek choroby (1883), od wypadków przy pracy (1884) oraz w razie starości i inwalidztwa (1889), którymi objęci zostali pracownicy najemni (robotnicy i urzędnicy przemysłowi z wyjątkiem pracowników sektora rolniczego i leśnego)⁴. Przełomowość tych uregulowań dostrzec można na kilku płaszczyznach: po pierwsze ubezpieczeniami tymi objęta została szeroka warstwa społeczna, czyli pracownicy najemni, po drugie miały one charakter obowiązkowy, po trzecie zaś uregulowania te nie miały, tak jak wcześniej, na celu wsparcie osób ubogich (będących w skrajnie trudnej sytuacji materialnej) ale zapobieżenie ubóstwu w przyszłości⁵.

³ W epokach wcześniejszych działalność państwa (a konkretniej władz lokalnych) koncentrowała się wokół udzielania doraźnej pomocy ludziom ubogim. Klasycznym przykładem tej „przednowoczesnej polityki społecznej” jest ustawa o prawie ubogich (*poor law*) uchwalona w Anglii w 1601 roku. Nakładała ona na gminy obowiązek opieki nad ubogimi mieszkańcami, która finansowana miała być ze specjalnego podatku od własności. Jednocześnie, przy tej okazji, dokonano klasyfikacji ubogich na trzy grupy: grupa pierwsza obejmowała ludzi starych i kalekich, czyli niezdolnych do pracy, którzy mieli zostać objęci pomocą; grupa druga objęła osoby chętne i zdolne do pracy, które miały znaleźć zatrudnienie w tzw. domach pracy, natomiast grupa trzecia, czyli ludzie od pracy się uchylający mieli zostać do niej przymuszeni. M. Polak, *Pojęcie, zakres i geneza polityki społecznej*, [w:] *Wprowadzenie do polityki społecznej*, R. Gabryszak, D. Magierek (red.), Warszawa 2009, s. 15. Podobny charakter miał system zasiłków, wprowadzony niemal jednocześnie przez kilkadziesiąt europejskich miast w pierwszej połowie XVI wieku. C. Lis, H. Soly, *Poverty and Capitalism in Pre-Industrial Europe*, The Harvester Press 1979, s. 92. Jeszcze wcześniej odpowiedzialność za los ludzi ubogich spoczywała na rodzinie, społecznościach lokalnych i instytucjach kościelnych. K. Podoski, W. Turnowiecki, *Polityka społeczna*, Gdańsk 2003, s. 10.

⁴ M. Księżopolski, *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, Katowice 1999, s. 26.

⁵ System ubezpieczeń społecznych wprowadzony przez Bismarcka różnił się od wcześniejszych publicznych działań o charakterze socjalnym następującymi elementami: (1) wypłaty z ubezpieczenia, w odróżnieniu od zapomóg z tytułu ubóstwa, nie deprecjonowały świadczeniobiorców; (2) udział potencjalnych świadczeniobiorców w finansowaniu świadczeń zachęcał ich do aktywności zawodowej; (3) ogólnokrajowy, a nie lokalny charakter ubezpieczeń, gwarantował jednolity poziom ochrony ubezpieczonych; (4)

Decyzje Bismarcka wypływały z pragmatycznych przesłanek. Po pierwsze miały one ograniczyć wpływy idei socjalistycznych, jakie rodziły się w środowiskach robotniczych, po drugie miały stać się jednym z narzędzi scalania młodego państwa oraz wzmacniania tożsamości narodowej we wszystkich warstwach społecznych. Bismarckowskie ustawodawstwo ubezpieczeniowe jako skuteczne narzędzie łagodzenia konfliktów społecznych oraz zwiększenia produktywności pracowników najemnych stała się na dziesięciolecia wzorem dla pozostałych państw europejskich⁶. Modele oparte na przymusowym ubezpieczeniu wprowadziły Austria (1887), Norwegia (1894), Holandia (1901), Węgry (1907), Włochy (1898) czy Szwecja (1916)⁷.

Ubezpieczenia od ryzyk związanych ze starością, inwalidztwem, chorobą czy bezrobociem stanowiły zatem pierwotną formę polityki społecznej związując jej istotę z tzw. kwestią robotniczą i, szerzej, kwestią socjalną. Jednocześnie włączenie zagadnień socjalnych do głównego nurtu polityki i uczynienie z nich elementu gry o władzę, na stałe zaanektowało kwestie społeczne w obszar odpowiedzialności władz państwowych.

Wyłonienie się polityki społecznej (socjalnej) jako praktyki postępowania władz publicznych miało swoje źródło przede wszystkim w napięciach między kapitałem a pracą oraz konieczności zapobiegania ich negatywnym skutkom⁸.

XIX-wieczna, skrajnie indywidualistyczna forma kapitalizmu zakładająca, iż maksymalizacja jednostkowych korzyści w końcowym efekcie złoży się na dobrobyt społeczeństw⁹, nie znalazła potwierdzenia w rzeczywistości. Przeciwnie, wraz z rozwojem relacji gospodarczych opartych na zasadach wolnej kon-

instytucja ubezpieczenia miała na celu rutynową ochronę świadczeniobiorców przed ubóstwem a nie wsparcie ich w trudnej sytuacji, Tamże, s. 30-31.

⁶ J. Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Poznań 2008, s. 23.

⁷ M. Księżopolski, dz. cyt., s. 32.

⁸ Zob. J. Auleytnier, *Polityka społeczna, czyli ujarzmienie chaosu socjalnego*, Warszawa 2002, s. 22

⁹ Idea liberalizmu, wywodząca się z koncepcji umowy społecznej, najwcześniej sformułowana przez J. Locke'a (1632-1704), głosząca m.in. prymat jednostki nad państwem, w kontekście stosunków ekonomicznych rozwinięta została głównie przez A. Smitha (1723-1790) i D. Ricardo (1772-1823) i J. Milla (1773-1863). Postulowali oni, wychodząc z założenia, iż wszelkie problemy społeczne i ekonomiczne społeczeństw mogą być rozwiązane poprzez nieskrępowane działanie sił rynkowych, które, działając na zasadzie racjonalnego wyboru, są znaczenie efektywniejsze niż instytucje państwowe, wprowadzenie całkowitej wolności przemysłu i handlu. Jednocześnie zgodnie twierdzili, że rola państwa ograniczać powinna się jedynie do stanowienia prawa i zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Zob. J. Justyński, *Historia doktryn polityczno-prawnych*, Toruń 2000, s. 300-302.

kurencji i nieskrępowanej grze sił rynkowych, w sposób gwałtowny nastąpił proces podziału na nielicznych posiadaczy kapitału i wielokrotnie liczniejszą klasę robotniczą na nich pracującą. Nieuniknione napięcia występujące między tymi grupami, a wynikające z przeświadczenia jednych, iż ich własna pozycja wynika z nieodmiennych praw natury a te predestynują do maksymalnego wykorzystywania pracy innych, oraz drugich, iż ich ubóstwo i niemożność poprawy egzystencji są niezawinione, groziły zachwianiem porządku społecznego i zahamowaniem rozwoju ekonomicznego państw europejskich. Rosnąca liczba niezadowolonych, pozbawionych reprezentacji i praw politycznych warstw robotniczych stawała się w drugiej połowie XIX wieku realną siłą o rewolucyjnym potencjale stanowiącą zagrożenie dla elit politycznych i ekonomicznych. W tym kontekście racjonalnym i logicznym posunięciem okazało się objęcie robotników socjalną ochroną państwa.

Ochrona ta stała się zatem pierwotną formą polityki społecznej, co swój wyraz znalazło również w pierwszych definicjach tego pojęcia¹⁰. Podkreślały one, z jednej strony, iż polityka socjalna to element polityki gospodarczej państwa, i jako taka ma za zadanie łagodzić negatywne skutki działania rynku, z drugiej, skupiały się na jej roli jako instrumencie zapobiegającym konfliktom klasowym, w szczególności między klasą robotniczą a posiadającą. Ten kontekst polityki społecznej podkreślają jej następujące definicje:

- z 1891 roku sformułowana przez A. Wagnera, który politykę społeczną określił jako politykę państwa, która poprzez ustawodawstwo i administrację zwalcza zakłócenia w sferze dystrybucji;
- z 1897 roku sformułowana przez W. Sombarta, który przez politykę społeczną rozumiał takie środki polityki gospodarczej, których celem jest zachowanie, wspieranie lub tłumienie określonego systemu gospodarczego lub jego części,

¹⁰ Najwcześniej zostały one sformułowane przez teoretyków niemieckich, co wydaje się naturalne w sytuacji, gdy to właśnie Niemcy, jako pierwsze wprowadziły: obowiązek szkolny (1763), obowiązkowe ubezpieczenie od wypadków przy pracy (1884), obowiązkowe ubezpieczenie chorobowe (1883), obowiązkowe ubezpieczenie od starości i inwalidztwa (1889). Zob. R. Szarfenberg, *Polityki społecznej geneza i ewolucja*, [w:] *Leksykon polityki społecznej*, B. Rysz-Kowalczyk (red.), Warszawa 2002, s. 124. Niemieccy uczeni, m.in. tacy jak G. Schmoller, A. Schäffle czy A. Wegner, skupieni w Związku Polityki Społecznej założonym w 1872 r. (Verein für Socialpolitik) jako pierwsi opracowali zasady polityki społecznej jako działalności państwa. Zob. Z. Daszyńska-Golińska, *Teoretyczne podstawy polityki społecznej w XIX stuleciu*, Warszawa 1906, s. 45.

- z 1904 roku sformułowana przez R. van der Borgha, według którego polityka społeczna to ogół środków, za pomocą których wpływa się na stosunki klas społecznych należących do wspólnoty w celu wspierania dobra wspólnego¹¹;
- z 1924 roku sformułowana przez H. Greulich, określająca przedmiot polityki społecznej jako „pomoc człowiekowi pracy, aby wydobył się z niegodnego stanowiska, jakie zajmuje w życiu gospodarczym i zdobył prawa godności ludzkiej, przestał być rzeczą, a stał się indywidualnością”¹²;
- z 1925 roku sformułowana przez A. Szymańskiego¹³, który za główny cel polityki społecznej uznał dobro warstwy pracy najemnej, w szczególności pracy fizycznej oraz kształtowanie odpowiednich stosunków między pracodawcami i pracownikami¹⁴;
- z 1927 roku sformułowana przez W. Zawadzkiego, według którego głównym przedmiotem polityki społecznej jest podniesienie dobrobytu warstw pracujących¹⁵;
- z 1931 roku sformułowana przez A. Webera, określającego politykę społeczną jako ogół środków, które w interesie społeczeństwa i jego jedności, wspierają wolność i godność ludzi pracy w połączeniu z trwałą poprawą ich stosunków do świata towarów¹⁶.

Powyższe sformułowania powstały w początkowej fazie rozwoju polityki społecznej, zarówno jako działalności praktycznej instytucji państwowych, jak i teorii naukowej i, jak już wspomniano wcześniej, odwoływały się głównie do sytuacji ekonomicznej i bytowej robotników najemnych.

Według nich polityka społeczna na pierwszym etapie swojego rozwoju jawi się więc jako dziedzina ze wszech miar pragmatyczna, działalność państwa mająca przede wszystkim zapobiegać ostrym konfliktom klasowym poprzez ochronę warstw najbardziej zagrożonych skrajnym ubóstwem oraz ryzykiem negatywnych konsekwencji przyszłych zdarzeń w sferze pracy, zdrowia czy starości.

¹¹ A. Szarfenberg, *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*, Warszawa 2006, s. 159-160.

¹² Cyt. za: Z. Daszyńska-Golińska, *Polityka społeczna*, Warszawa 1933, s. 1.

¹³ Autora pierwszego polskiego podręcznika polityki społecznej.

¹⁴ A. Szymański, *Polityka społeczna*, Lublin 1925, s. 1.

¹⁵ W. Zawadzki, *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne*, Kraków 1927, s. 5.

¹⁶ A. Szarfenberg, *Krytyka ...*, dz. cyt., s. 161.

Polityka społeczna jako narzędzie zaspokajania potrzeb bytowych

Dalsza ewolucja polityki społecznej, której odzwierciedlenie można zauważyć również w jej definicjach, nastąpiła w pierwszej połowie XX wieku. Polegała ona przede wszystkim na rozszerzeniu ochrony socjalnej na kolejne grupy społeczne z jednej strony, z drugiej na zwiększeniu katalogu świadczeń¹⁷. W tym momencie działalność państwa z ochrony bytu klasy pracowników najemnych przekształca się w system mający zapewnić „wolność od niedostatku” wszystkim.

Szukając uwarunkowań tej ewolucji zwraca się uwagę na różnorodne czynniki o charakterze społecznym i ekonomicznym, które w sposób zasadniczy wpłynęły na zmianę postrzegania własnej roli w sferze społecznej przez państwo. Związane są one z procesami industrializacji, które stały się katalizatorem głębokich przeobrażeń nie tylko stosunków ekonomicznych (takich jak wzrost wydajności pracy i wynikający z niego wzrost tempa wzrostu gospodarczego, rozwój nowych technologii oraz wzrost udziału przemysłu w strukturze gospodarek¹⁸), ale również relacji w przestrzeni społecznej i prywatnej (rodzinnej).

Wymienić tu można najważniejsze, czyli¹⁹:

- gwałtowną urbanizację i będącą jej skutkiem masową migrację wielkich rzesz ludności terenów wiejskich do miast, co osłabiło tradycyjne więzi w społecznościach lokalnych i rodzinach oraz doprowadziło do rozpadu społeczeństwa stanowego;
- wydłużenie się przeciętnej długości życia i będąca jego wynikiem zmiana proporcji czasu aktywności i bierności zawodowej;
- rosnącą aktywność i liczebność ruchu robotniczego;
- powszechność praw wyborczych;
- pojawienie się konkurencyjnych w stosunku do państwa demokratycznego ustrojów politycznych;
- pojawienie się i rozpowszechnienie nowych idei: praw człowieka, etatyzmu, socjalliberalizmu i socjaldemokratyzmu.

A zatem przed polityką społeczną wyznaczone zostają nowe cele. Nie łagodzenie, lub zapobieganie konfliktom i napięciom między pracodawcami a pracownikami, a o wiele bardziej ambitne, czyli zapewnienie społeczeństwu okre-

¹⁷ M. Księżopolski, dz. cyt., s. 37.

¹⁸ J. Orczyk, dz. cyt., s. 29.

¹⁹ Zob. tamże; R. Szarfenberg, *Polityki społecznej ...*, dz. cyt., s. 125.

ślonego poziomu życia i zaspokojenie podstawowych potrzeb²⁰ na określonym poziomie. Cele te uzyskują potwierdzenie w definicjach formułowanych w tym czasie przez teoretyków tej dyscypliny. Szczególnie kategoria potrzeb²¹, jako nowe pojęcie, na trwałe znajduje miejsce w rozważaniach na temat istoty i kierunków rozwoju polityki społecznej. Uznaje się przy tym, iż zadaniem państwa w tej sferze jest nie tylko zaspokojenie potrzeb podstawowych, ale również tych wyższego rzędu. Poniżej wskazano niektóre z definicji, które łączą istotę polityki społecznej z kategorią potrzeb:

- polityka społeczna to „zorganizowane wysiłki społeczeństwa, aby zaspokoić możliwe do zidentyfikowania potrzeby osobiste grup lub jednostek (...)” (E. M. Burns 1961)²²;
- polityka społeczna to „działalność państwa i organizacji społecznych w dziedzinie kształtowania warunków bytu i pracy, zmierzająca do optymalnego zaspokojenia indywidualnych i społecznych potrzeb ludności” (J. Rosner 1972)²³;
- polityka społeczna to „te wszystkie zakresy działania, których bezpośrednim celem jest zaspokajanie ważnych potrzeb szerokich warstw ludności” (W. Szuber 1979)²⁴;
- polityka społeczna to „działalność państwa (i określonych organizacji), mająca na celu najbardziej efektywne użycie środków materialnych dla

²⁰ A. Kurzynowski, *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Kurzynowski (red.), Warszawa 2003, s. 12.

²¹ Teoretyczne podstawy wiedzy o potrzebach polityka społeczna czerpie przede wszystkim z psychologii i ekonomii. Osadzona w psychologii teoria potrzeb A. Masłowa, która zakłada, że potrzeby można porządkować hierarchicznie na podstawie kryterium kolejności niezbędności ich zaspokajania dla istnienia i rozwoju człowieka (układając je w swoistą piramidę, którą tworzą od dołu kolejno potrzeby: fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności, uznania, samorealizacji) polityka społeczna wyznacza swoje priorytety i cele. Z kolei ekonomiczny wymiar potrzeb (w którym potrzeba to określony brak wyrażany poprzez zachowania ekonomiczne, czyli poszukiwanie określonych dóbr i usług) służy polityce społecznej do badania, analizy a w końcu kreacji określonych (pożądanych z punktu widzenia interesu społecznego) wzorców konsumpcji. B. Kańtoch, B. Szatur-Jaworska, *Potrzeby ludzkie i poziom życia w polityce społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Książkowski (red.), Katowice 1998, s. 43-44.

²² Za: D. G. Gil, *Unravelling Social Policy*, Schenkman Books, Rochester, Vermont 1992, s. 5.

²³ J. Rosner (red.), *Polityka społeczna i służby społeczne w PRL*, Warszawa 1972, s. 11.

²⁴ W. Szubert, *Przedmiot, geneza i zakres socjalistycznej polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Rajkiewicz (red.), Warszawa 1979, s. 30.

podniesienia poziomu życia ludności i rozbudowy urządzeń socjalnych, z finalnym założeniem stałego polepszania i korzystnych przemian w zakresie wszechstronnego zaspokojenia potrzeb indywidualnych i społecznych” (K. Secomski 1967)²⁵;

- naczelnym zadaniem polityki społecznej „jest obrona człowieka przed niezaspokojeniem jego potrzeb, początkowo najbardziej elementarnych, niezbędnych dla fizycznego przeżycia, a następnie także potrzeb rozwojowych” (J. Supińska 1991)²⁶;
- polityka społeczna to działalność „której przedmiotem zainteresowania są potrzeby, ich rodzaje, stan i sposób ich zaspokajania (...)” (B. Kańtoch, B. Szatur-Jaworska 1996)²⁷;
- polityka społeczna „w praktycznym wymiarze dotyczy zaspokajania podstawowych potrzeb przez zaopatrywanie w dobra i usługi, zwłaszcza w dziedzinie lecznictwa, opieki i pomocy społecznej, edukacji, mieszkalnictwa i dochodów” (L. Dziewięcka-Bokun 1999)²⁸.

Powszechna zgoda, zarówno na płaszczyźnie praktyki, jak i teorii, co do tego, iż jedną z funkcji państwa jest zaspokojenie podstawowych potrzeb obywateli stała się niejako punktem wyjścia dla dalszych poszukiwań pozycji polityki społecznej w systemie ogólnej polityki państwa, a także określenia jej nowych celów i zadań.

Polityka społeczna jako filar państwa dobrobytu

Z kategorią potrzeb ściśle wiąże się pojęcie dobrobytu społecznego, którego zapewnienie obywatelom bierze na swoje barki państwo, wyznaczając tym samym kolejny etap w rozwoju polityki społecznej, co następuje w drugiej połowie XX wieku w państwach Europy Zachodniej. Od tej chwili rozpoczyna się również kariera państwa opiekuńczego (welfare state).

Koncepcję państwa dobrobytu (socjalnego, opiekuńczego, welfare state) wiązać należy z m.in. z ideą i typologią praw obywatelskich stworzonych przez brytyjskiego socjologa T. H. Marshalla. W ich katalog, oprócz praw cywilnych jednostki (takich jak wolność osobista, równość wobec prawa, prawo własności i zawierania umów, wolność wyznania, sumienia i przekonań) i praw politycz-

²⁵ W. Szubert, *Polityka społeczna w systemie gospodarki planowej*, [w:] *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, A. Rajkiewicz (red.), Warszawa 1970, s. 66.

²⁶ J. Supińska, *Dylematy polityki społecznej*, Warszawa 1991, s. 7-9.

²⁷ B. Kańtoch, B. Szatur-Jaworska, dz. cyt., s. 43.

²⁸ L. Dziewięcka-Bokun, *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wrocław 1999, s. 192.

nych, czyli biernego i czynnego prawa wyborczego, wolności stowarzyszeń czy prawa do swobodnego wyrażania poglądów i opinii²⁹, włącza prawa społeczne i socjalne³⁰. Uznając tym samym, iż te ostatnie należą do przynależnych każdej jednostce i niezbywalnych praw objętych konstytucyjną ochroną³¹.

Uznanie praw społecznych i socjalnych za prawa obywatelskie niesie za sobą określone konsekwencje dla polityki państwa. Od tego momentu obowiązek ich zapewnienia i realizacji przyjmuje na siebie państwo włączając je w główny nurt realizowanej polityki społecznej.

Jej filarami, które można utożsamiać z państwem dobrobytu, stały się przede wszystkim³²:

- działalność gospodarcza państwa poprzez różne formy regulowania przedsiębiorczości prywatnej, w szczególności realizacja przez państwo polityki pełnego zatrudnienia oraz zapobiegania kryzysom ekonomicznym;
- działalność socjalna, która obejmuje opiekę nad zdrowiem obywateli, ubezpieczenia społeczne, pomoc dla matek, dodatki rodzinne, renty starcze itp.;
- polityka państwa w zakresie redystrybucji dochodu społecznego, których wyrazem jest rozwój usług socjalnych oraz stosowanie progresji podatkowej.

Dobrobyt społeczny utożsamia się w teorii z wysokim stopniem zaspokojenia potrzeb człowieka³³. Potrzeb nie tylko bytowych (choć bez ich zaspokojenia, zgodnie z założeniem hierarchiczności potrzeb, nie jest możliwe zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu) ale również pozamaterialnych. Stąd pojęcie to utożsamia się z takimi terminami jak jakość życia, dobrostan czy kapitał społeczny. Osiągnięcie dobrobytu społecznego staje się zatem naczelnym celem polityki społecznej określając jednocześnie jej istotę.

²⁹ Prawa cywilne i polityczne, będące efektem akceptacji wartości oświeceniowych, idei leżących u podstaw Rewolucji Francuskiej oraz industrializacji i rewolucji przemysłowej zaliczane są do tzw. pierwszej generacji praw obywatelskich. Zob. R. Kuźniar, *Prawa człowieka – prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2001, s. 41.

³⁰ Te z kolei nazywane są prawami drugiej generacji, a należą do nich m. ni. prawo do godziwej emerytury, prawo rodziny do ochrony i opieki, prawo do ochrony zdrowia, prawo do odpowiedniego poziomu życia. Zob. K. Przybyszewski, *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, Poznań 2010, s. 109.

³¹ T. H. Marshall, *Class, Citizenship and Social Development*, Chicago 1977, s. 81.

³² S. Rudolf, *Ogólna charakterystyka koncepcji „państwa dobrobytu”*, „Nauki Ekonomiczne” Seria III, zeszyt 42, Łódź 1974, s. 17-19.

³³ M. Książkowski, *Dobrobyt społeczny*, [w:] dz. cyt., B. Rysz-Kowalczyk (red.), s. 22.

Pojęcie dobrobytu łączy się z głównym miernikiem wzrostu gospodarczego, czyli Produktem Krajowym Brutto, który przeliczony na mieszkańca (per capita) wyznacza poziom bogactwa narodowego³⁴. Jednocześnie podkreśla się, iż sam dobrobyt nie oznacza jeszcze dobrobytu społecznego, a PKB per capita jest miernikiem niewystarczającym do oceny poziomu tego ostatniego.

Wady PKB jako miernika jakości życia wynikają z następujących przesłanek³⁵:

- Produkt Krajowy Brutto informuje jedynie o podaży dóbr i usług w ciągu roku, nie odzwierciedlając rzeczywistych warunków życia społeczeństwa;
- PKB nie odzwierciedla tzw. efektów zewnętrznych (konsumpcyjnych, środowiskowych);
- PKB nie uwzględnia bogactwa wypracowanego w przeszłości;
- PKB obejmuje wszystkie dobra i usługi, bez względu na to, czy służą one dobrobytowi społecznemu czy nie (np. wydatki na zbrojenia);
- PKB nie uwzględnia m.in. takich kategorii jak wartość czasu wolnego, który dla oceny poziomu jakości życia nabiera obecnie coraz większego znaczenia.

Wymienione wyżej słabości PKB jako miernika dobrobytu społecznego przekładają się równocześnie na fakt, iż wzrost gospodarczy również nie będzie stanowił wystarczającego wskaźnika do jego mierzenia.

Stąd w polityce społecznej wzrost gospodarczy zastępowany jest kategorią szerszą, która w bardziej adekwatny sposób odzwierciedla cele prowadzonej polityki społecznej oraz jej efekty. Kategorią tą jest rozwój społeczny oraz – wynikający z niego – postęp społeczny³⁶.

³⁴ D. Choroś-Mrozowska, D. Clewes, *Regionalne zróżnicowanie PKB i dochodów ludności w Polsce. Podstawowe relacje i uwarunkowania*, [w:] *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, B. Szopa (red.), Kraków 2012, s. 30.

³⁵ S. Machowska-Okrój, *Wzrost Gospodarczy a dobrobyt ekonomiczno-społeczny w wybranych krajach europejskich*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” nr 35/2014, t. 2, s. 413.

³⁶ Polityka społeczna dla pomiaru i oceny poziomu rozwoju społecznego czy jakości życia posługuje się wieloma wskaźnikami, co wynika m.in. z faktu, iż nie powstał jeszcze powszechnie akceptowany miernik, który w sposób zobiektywizowany odzwierciedlałby proces zmian w sferze społeczno-gospodarczej. Wśród wskaźników rozwoju społecznego najbardziej popularne to tzw. metoda genewska oraz tzw. Human Development Index. W metodzie genewskiej do pomiaru przyjmuje się następujące zmienne: 1) wyżywienie (kalorie na 1 osobę dziennie, białko w gramach dziennie, udział procen-

Pierwsze z tych pojęć tłumaczy się jako tworzenie coraz lepszych warunków życia ludzi oraz powiększanie dorobku naukowego i kulturalnego społeczeństw³⁷. Podobnie definiowane jest drugie z pojęć, które znalazło swoje wyjaśnienie m.in. w „Deklaracji o Postępie Społecznym i Rozwoju” uchwalonej w 1969 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, w której za postęp społeczny uznano podnoszenie materialnego i duchowego standardu życia³⁸. Jak widać oba te terminy mogą być również utożsamiane ze społecznym dobrobytem.

Przyjęcie przez politykę społeczną za główny cel osiągnięcie dobrobytu społecznego (rozwoju, postępu społecznego) znalazło swoje odzwierciedlenie w jej definicjach. Oto kilka z nich, koncentrujących się wokół tych pojęć:

- polityka społeczna to ”polityka dobrobytu społecznego, czyli taka, która chce osiągnąć i utrzymać pomyślność całości społecznej w myśl dobra ogółu” (A. I. H. Geck)³⁹;

towy kalorii ze skrobi), 2) mieszkanie (standard mieszkań wg stopnia zaopatrzenia w wodę, gęstość zaludnienia mieszkań, samodzielność mieszkań), 3) zdrowie (dostęp do usług lekarskich, zgony na choroby zakaźne i pasożytnicze, śmiertelność osób powyżej 50 lat w stosunku do śmiertelności ogółem), 4) wykształcenie (odsetek dzieci w szkołach 3 stopnia, wydajność systemu szkolnego, jakość nauczania), 5) czas wolny i rozrywki (wymiar czasu wolnego w roku, nakłady gazet na 1000 mieszkańców, odbiorniki radiowe i telewizyjne), 6) zabezpieczenie bytu (częstość nagłych zgonów [wypadki, zabójstwa, samobójstwa], korzystanie z ubezpieczenia chorobowego, zabezpieczenie starości [renty starcze, indywidualne gospodarstwa wiejskie]), 7) nadwyżka dochodów (zaspokojenie potrzeb poza wymienionymi potrzebami). Natomiast Human Development Index bierze pod uwagę następujące kategorie: 1) przeciętne dalsze trwanie życia, 2) ogólny wskaźnik solarzacji da wszystkich szczebli nauczania, 3) wskaźnik umiejętności pisanie i czytanie ze zrozumieniem, 4) wysokość dochodu narodowego na mieszkańca danego kraju, z uwzględnieniem siły nabywczej. Zob. J. Rosner, *Poziom życia i jego mierniki*, [w:] *Polityka gospodarcza a polityka społeczna*, praca zbiorowa, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971, s. 78; J. Orczyk, op. cit., s. 82-83.

³⁷ K. Podoski, W. Turnowiecki, op. cit., s. 27. Według definicji zaproponowanej przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), rozwój społeczny to proces „zwielokrotnienia możliwości wyborów, przed jakimi staje każdy człowiek, osiągniany przez umożliwianie skutecznego działania oraz efektywnego wypełniania obowiązków. Na wszystkich poziomach tego rozwoju najistotniejszą rolę pełnią trzy czynniki: zapewnienie warunków umożliwiających długie i zdrowe życie, pełny dostęp do informacji oraz dostęp do środków pozwalających na zapewnienie przyzwoitego standardu życia”, cyt. za: A. Kubiczek, *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, „Nie-równość Społeczne a Wzrost Gospodarczy” nr 38 (2/2014), s. 47.

³⁸ J. Danecki, *Postęp społeczny*, [w:] dz. cyt., B. Rysz-Kowalczyk (red.), s. 106.

³⁹ R. Szarfenberg, dz. cyt., s. 161.

- polityka społeczna to „działalność państwa mająca bezpośrednio wpływ na dobrobyt obywateli poprzez dostarczanie im usług i dochodu. Polityka ta obejmuje przede wszystkim ubezpieczenia społeczne, pomoc społeczną, ochronę zdrowia i politykę mieszkaniową” (T.H. Marshall)⁴⁰
- polityka społeczna to „kolektywne działania na rzecz dobrobytu społecznego” (B. Rogers)⁴¹;
- polityka społeczna to „metoda i teoria (...) zapewnienia warunków życia we względnym dobrobycie wszystkim obywatelom państwa bez względu na ich pozycję w społeczeństwie, poziom wykształcenia i wykonywany zawód” (J. Szczepański)⁴²;
- „celem polityki społecznej (...) jest zapewnienie – w drodze bezpośredniego kształtowania i pośredniego oddziaływania – wszechstronności postępu społecznego” (K. Secomski)⁴³;
- polityka społeczna to „celowe organizowanie postępu społecznego” (J. Danecki)⁴⁴.

Zapewnienie wszystkim obywatelom dobrobytu (na wcześniej ustalonym poziomie) a społeczeństwu rozwoju i postępu prowadzi w konsekwencji do wzięcia przez państwo odpowiedzialności za kształtowanie takich stosunków społecznych, które stwarzać będą warunki do ich realizacji.

Polityka społeczna staje się zatem działalnością, która, oprócz ingerencji w szeroko rozumianą sferę bytową obywateli, wpływa również na stan struktur społecznych dążąc do osiągnięcia sprawiedliwości i ładu społecznego.

Polityka społeczna jako gwarant ładu społecznego

W centrum zainteresowania takiej polityki znajdują się takie wartości jak integracja, spójność czy równowaga społeczna⁴⁵. Jest to najbardziej szerokie rozumienie istoty polityki społecznej, która staje się obecnie czymś więcej niż polityką łagodzenia niedoskonałości rynku, niwelowania społecznych ryzyk czy ochrony warstw najuboższych, ale pewnym projektem, u którego podstaw leży

⁴⁰ T.H. Marshall, *Social Policy*, Hutchinson, London 1969, s. 7.

⁴¹ B. Rogers, *The Study of Social Policy: A Comparative Approach*, George Allen & Unwin., London 1979, s. 6.

⁴² J. Szczepański, *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, Warszawa 1981, s. 336.

⁴³ W. Szubert, dz. cyt., s. 66.

⁴⁴ J. Danecki, *O postępie społecznym i polityce społecznej*, [w:] *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, W. Anioł (red.), Warszawa 1984, s. 191.

⁴⁵ R. Szarfenberg, *Krytyka ...*, dz. cyt., s. 22.

„kształtowanie sprawiedliwych stosunków społecznych i międzyludzkich opartych na zasadzie sprawiedliwości społecznej i równości szans na starcie życia każdego z obywateli”⁴⁶.

Na ten aspekt zwracają uwagę następujące definicje polityki społecznej:

- celem polityki społecznej jest „budowanie tożsamości osoby w ramach pewnej wspólnoty, z którą jest ona związana (...) polityka społeczna jest tym, co jest skupione w instytucjach tworzących integrację i przeciwdziałających alienacji” (K. Boulding)⁴⁷;
- polityka społeczna „zmierza do uporządkowania procesu społecznego, co umożliwia mu samodzielne spełnianie funkcji realizowania dobra ogółu w stosunku do społeczeństwa i jego poszczególnych grup” (O. Kraus)⁴⁸;
- polityka społeczna to próba sterowania życiem społecznym w takim kierunku, w którym nie podążałoby zostawione samo sobie (F. Lafitte)⁴⁹;
- polityka społeczna to „celowa działalność państwa i innych podmiotów społecznych zmierzająca do wywołania pożądaných zmian struktury społecznej” (M. Olędzki)⁵⁰;
- polityka społeczna to „działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych zmierzająca do kształtowania (...) prorozwojowych struktur społecznych oraz stosunków społecznych opartych na równości i sprawiedliwości społecznej” (A. Kurzynowski)⁵¹;
- polityka społeczna to „sfera działań państwa, innych podmiotów publicznych oraz społecznych organizacji pozarządowych, mająca na celu kształtowanie godnych warunków życia ludności i poprawnych stosunków międzyludzkich” (T. Kowalak)⁵².

Swoiste „rozszerszanie” się pojęcia polityki społecznej, które swoje odbicie znalazło w jej definicjach, stanowi, co oczywiste, rezultat rosnącej roli państwa,

⁴⁶ A. Kurzynowski, dz. cyt., s. 12.

⁴⁷ R. Szarfenberg, *Krytyka ...*, dz. cyt., s. 163.

⁴⁸ Tamże, s. 162.

⁴⁹ R. M. Titmuss, *What is Social Policy?* [w:] S. Leibfried, *Welfare State: Constructions, Deconstruction, Reconstruction*, S. Mau (ed.), Vol. I, MPG Books, Ltd, Cornwall 2008, s. 145.

⁵⁰ M. Olędzki, *Wstęp do teorii polityki społecznej. Propozycja wyjścia z kryzysu*, Warszawa 1981, s. 76.

⁵¹ A. Kurzynowski, dz. cyt., s. 11.

⁵² T. Kowalak, *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2000, s. 9.

nie tylko w sferze gospodarczej, ale we wszystkich sferach istotnych dla życia obywateli. Staje się ono nie tylko gwarantem przestrzegania coraz szerszego katalogu praw obywatelskich⁵³, ale również w wiązkę swoich celów do realizacji włącza takie wartości jak sprawiedliwość czy egalitaryzm.

Polityka społeczna w swoim najszerszym, współczesnym wymiarze staje się również elementem ogólnej polityki państwa w promocji i realizacji pewnych uniwersalnych wartości, takich jak demokracja, wolność, równość czy solidaryzm⁵⁴. Jest również jednym z instrumentów zapewnienia państwom bezpieczeństwa społecznego, traktowanego jako integralny element bezpieczeństwa wewnętrznego państwa⁵⁵.

W tym ostatnim wymiarze polityka społeczna zapewniając jednostkom egzystencjalne podstawy życia, zaspokojenie indywidualnych potrzeb egzystencjalnych i duchowych oraz warunki do indywidualnego rozwoju i realizacji aspiracji życiowych poprzez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne⁵⁶, przyczynia się do włączania wszystkich obywateli w życie społeczne i publiczne na wszystkich poziomach aktywności, otwiera również dotychczas zamknięte dla grup wykluczonych drogi rozwoju i awansu.

Podsumowanie

Polityka społeczna, podobnie jak pozostałe dziedziny aktywności państwa, ulegała i ulega ciągłej ewolucji. Jej kierunek można określić jako systematyczne i konsekwentne rozszerzanie pól jego działalności w sferze społecznej. Ma to związek z rosnącymi aspiracjami społeczeństw, kreacją przez rynek nowych potrzeb (zarówno tych ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych), a także pojawieniem się nowych problemów (kwestii) społecznych, na które tradycyjna (wąsko rozumiana) polityka socjalna nie znalazła odpowiedzi. To również efekt wykształcenia się ogólnospołecznego przekonania (którego przyczyny są wie-

⁵³ W sferze polityki społecznej prawa te, to m.in.: 1) prawo do pracy, 2) prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt, 3) prawo do płacy za wykonywaną pracę, 4) prawo do nauki, 5) prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym, 6) prawo do wypoczynku i urlopu. Zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.

⁵⁴ Zob. E. Wnuk-Lipiński, *Demokratyczna rekonstrukcja*, Warszawa 1996, s. 62, 63.

⁵⁵ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo socjalne jako obszar zainteresowania badawczego i składnik bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Lisiecki (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2008, s. 75.

⁵⁶ A. Skarbacz, *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Flis (red.), Warszawa 2006.

lowymiarowe) o odpowiedzialności państwa za zapewnienie jak najlepszej jakości życia, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym.

Rozwój polityki społecznej, od wąsko rozumianej opieki nad najbiedniejszymi poprzez rozbudowę ubezpieczeń społecznych oraz upowszechnienie świadczeń społecznych po narodziny i rozwój państwa dobrobytu, swoje odzwierciedlenie znajduje w równoległym dp praktyki, rozwoju polityki społecznej jako nauki.

Przegląd definicji polityki społecznej pozwala w tym kontekście na poznanie kierunków i najważniejszych etapów jej ewolucji w dwóch jej wymiarach: praktycznym i teoretycznym. W sposób syntetyczny, uwzględniając kontekst historyczny, pozwalają na uchwycenie istoty polityki społecznej we wszystkich jej wymiarach.

The evolution of social policy and its definitions

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie istoty polityki społecznej na podstawie formułowanych przez jej teoretyków definicji. Ich przegląd pozwala na prześledzenie najważniejszych etapów w rozwoju polityki społecznej jako działalności praktycznej państwa i jego agend, a jednocześnie na uchwycenie najistotniejszych zagadnień, które stały się polem teoretycznych rozważań i analiz.

Abstract

The aim of the article is to present the essence of social policy based on definitions formulated by the her theoreticians . Their review to track the most important steps in the development of social policy as a practical activity of the state and its agencies, and at the same time to capture the most important issues that have become a field of theoretical considerations and analysis.

Słowa kluczowe

definicje polityki społecznej, polityka społeczna, państwo dobrobytu, struktura społeczna, dobrobyt społeczny

Key words

definitions of social policy, social policy, welfare state, social structure, social welfare

Bibliografia

Auleytner J., *Polityka społeczna, czyli ujarzmienie chaosu socjalnego*, Warszawa 2002.

Auleytnera J. Głębicka K., *Polityka społeczna pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością*, Warszawa 2000; Kurzynowski A., *Polityka społeczna – podsta-*

wowe pojęcia i zakres, [w:] *Polityka społeczna*, A. Kurzynowski (red.), Warszawa 2000;

Choroś-Mrozowska D., Clewes D., *Regionalne zróżnicowanie PKB i dochodów ludności w Polsce. Podstawowe relacje i uwarunkowania*, [w:] *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, B. Szoopta (red.), Kraków 2012.

Danecki J., *O postępie społecznym i polityce społecznej*, [w:] *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, W. Anioł (red.), Warszawa 1984.

Daszyńska-Golińska Z., *Polityka społeczna*, Warszawa 1933.

Daszyńska-Golińska Z., *Teoretyczne podstawy polityki społecznej w XIX stuleciu*, Warszawa 1906.

Dziewięcka-Bokun L., *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wrocław 1999.

Gil D. G., *Unravelling Social Policy*, Schenkman Books, Rochester, Vermont 1992.

Justyński J., *Historia doktryn polityczno-prawnych*, Toruń 2000.

Kowalak T., *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2000.

Książkowski M., *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, Katowice 1999.

Kubiczek A., *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, „Nie-równości Społeczne a Wzrost Gospodarczy” nr 38 (2/2014).

Kurzynowski A., *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Kurzynowski (red.), Warszawa 2003.

Kuźniar R., *Prawa człowieka – prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2001.

Leszczyński M., *Bezpieczeństwo socjalne jako obszar zainteresowania badawczego i składnik bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Lisiecki (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2008.

Lis C., Soly H., *Poverty and Capitalism in Pre-Industrial Europe*, The Harvest-er Press 1979.

Machowska-Okrój S., *Wzrost Gospodarczy a dobrobyt ekonomiczno-społeczny w wybranych krajach europejskich*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” nr 35/2014, t. 2.

Marshall T. H., *Class, Citizenship and Social Development*, Chicago 1977.

Marshall T. H., *Social Policy*, Hutchinson, London 1969.

- Olędzki M., *Wstęp do teorii polityki społecznej. Propozycja wyjścia z kryzysu*, Warszawa 1981.
- Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Poznań 2008.
- Podoski K., Turnowiecki W., *Polityka społeczna*, Gdańsk 2003.
- Polak M., *Pojęcie, zakres i geneza polityki społecznej*, [w:] *Wprowadzenie do polityki społecznej*, R. Gabryszak, D. Magierek (red.), Warszawa 2009.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.
- Przybyszewski K., *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, Poznań 2010.
- Rogers B., *The Study of Social Policy: A Comparative Approach*, George Allen & Unwin., London 1979.
- Rosner J. (red.), *Polityka społeczna i służby społeczne w PRL*, Warszawa 1972.
- Rosner J., *Poziom życia i jego mierniki*, [w:] *Polityka gospodarcza a polityka społeczna*, praca zbiorowa, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971.
- Rudolf S., *Ogólna charakterystyka koncepcji „państwa dobrobytu”*, „Nauki Ekonomiczne” Seria III, zeszyt 42, Łódź 1974.
- Secomski K., *Polityka społeczno-gospodarcza*, Warszawa 1978.
- Skarbacz A., *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Flis (red.), Warszawa 2006.
- Supińska J., *Dylematy polityki społecznej*, Warszawa 1991.
- Szarfenberg A., *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*, Warszawa 2006.
- Szarfenberg R., *Polityki społecznej geneza i ewolucja*, [w:] *Leksykon polityki społecznej*, B. Rysz-Kowalczyk (red.), Warszawa 2002.
- Szatur-Jaworska B., *Potrzeby ludzkie i poziom życia w polityce społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Książkowski (red.), Katowice 1998.
- Szczepański J., *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, Warszawa 1981.
- Szubert W., *Polityka społeczna w systemie gospodarki planowej*, [w:] *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, A. Rajkiewicz (red.), Warszawa 1970.
- Szubert W., *Przedmiot, geneza i zakres socjalistycznej polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Rajkiewicz (red.), Warszawa 1979.
- Szymański A., *Polityka społeczna*, Lublin 1925.

Titmuss R. M., *What is Social Policy?* [w:] *Welfare State: Constructions, Deconstruction, Reconstruction*, S. Leibfried, S. Mau (ed.), Vol. I, MPG Books, Ltd, Cornwall 2008.

Wnuk-Lipiński E., *Demokratyczna rekonstrukcja*, Warszawa 1996.

Zawadzki W., *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne*, Kraków 1927.